

WSTĘP

Tematem najnowszego tomu „Zeszytów Naukowych Centrum Badań im. Edyty Stein” jest namysł nad fenomenem śmierci, a szczególnie nad współczesnym dyskursem o niej. Doświadczenie śmierci, które ze swojej istoty ma charakter uniwersalny, przynależąc jednocześnie do świata natury, jak i zmagającej się z nią kultury, pozostaje nieredukowalnym problemem i wyzwaniem dla każdego człowieka, i refleksji humanistycznej w ogóle. Niezależnie od ram, w których podejmuje się namysł nad różnymi aspektami śmierci, to stosunek do tego granicznego doświadczenia – pomimo radykalnych zmian w wizji świata i człowieka, społecznych uwarunkowań i światopoglądowych zwrotów – nigdy nie pozostawał obojętny.

Współcześnie, mimo „wszechobecności” śmierci medialnie podtrzymywanej, można mówić o swoistym wyciszeniu wobec śmierci i umierania. Tradycyjne *ars moriendi* wraz z przyspieszeniem cywilizacyjnej nowoczesności uległo wyparciu, a jego miejsce zajęło milczenie, a nawet swoisty zakaz jej przywoływania, który z jednej strony zgodny jest z konsumpcyjnym nastawieniem rodzącym znieczulenie, a jednocześnie lęk przed śmiercią; z drugiej zaś strony może wywoływać społeczne oburzenie i próbę powrotu do świadomego przygotowania się na śmierć; powrotu do znanych od starożytności i kulturowanych w różnych obyczajach i religiach ćwiczeń ku śmierci.

Krzysztof Michalski o doświadczeniu śmierci napisał:

Nic więc dziwnego, że śmierć – ten ślad, to niewidoczne ani dla oczu, ani dla umysłu dotknięcie nieznanego, co ujawnia kruchość każdej chwili, jej otwarcie na nieprzewidywalną przyszłość i tym samym moją nieograniczoną wolność – nic dziwnego, że śmierć nie da się pojąć¹.

Nic dziwnego zatem, że mimo trwających od tysiącleci kulturowych i jednostkowych rozliczeń ze śmiercią pozostaje ona zawsze dla życia tajemnicą wywołującą skrajne reakcje, od nihilistycznych i ironicznych znieczuleń, przez filozoficzne i mądrościowe obłaskawienia czy religijne pocieszenia i zwyczajstwa nad nią. Wbrew skrajności tych reakcji, najczęstszym towarzyszem tego granicznego doświadczenia jest lęk. Śmierci egzystencjalnie boją się wierzący

¹ K. Michalski, *Płomień wieczności*, Znak, Kraków 2007, s. 132.

i niewierzący, grzesznicy i święci, uczeni i prości ludzie, zuchwalcy i tchórze. Dlaczego? Odpowiedzi jest wiele, z reguły niezadowolających, nieogarniających tego granicznego doświadczenia. Odsłaniają jednakże radykalną tymczasowość każdego istnienia, śmiertelność każdego człowieka i jednocześnie jego pragnienie nieśmiertelności. Ujawnia się w ten sposób ontologiczny paradoks i zarazem potrzeba indywidualnego zmierzenia się z problemem śmierci, egzystencjalnego poradzenia sobie z nim. Rozmowy o śmierci w jakimś sensie mogą w nim pomóc, stąd próba ich dyskursywnego podjęcia.

W niniejszym, ukierunkowanym interdyscyplinarnie tomie, korespondują ze sobą teksty, które mierzą się z problemem nieuchronności śmierci i jej „opanowania”, a także z recepcją tego fenomenu w humanistyce. Ma to być próba odpowiedzi, a przynajmniej postawienia pytań dotyczących miejsca śmierci we współczesności, społecznej wrażliwości na śmierć, a także, być może, nowego kulturowego obyczaju, opierającego się na milczeniu o śmierci. Ten zróżnicowany horyzont jednocześnie uświadamia, jak rozmaite mogą być perspektywy i postawy przyjmowane wobec śmierci, która mimo różnych narracji pozostaje w sferze tajemnicy, w sferze niepowiedzenia.

Teksty autorów można podzielić na bloki, z których każdy referuje stosunek do śmierci. Filozoficzny dyskurs o śmierci podejmują Władysław Stróżewski, Jerzy Kopania, Anna Grzegorzczak, Piotr Jakubowski, Wojciech Kaftański i Nelli Przybylska (tekst francuskojęzyczny). Pozostający na pograniczu filozofii i literatury artykuł Tadeusza Sławka wprowadza perspektywę literacką, którą w dalszej części rozwijają Ireneusz Ziemiński, Małgorzata Jankowska, Marcela Kościańczuk oraz Katarzyna Thiel-Jańczuk. Kolejne dwa artykuły, Małgorzaty Okupnik i Agnieszki Kulig, podejmują obecność fenomenu śmierci na płaszczyźnie filmowej. Kulturoznawcze koneksje odnaleźć można w tekstach Małgorzaty Nieszczerzewskiej – pytającej o symboliczną śmierć *sacrum*, oraz Izoldy Topp i Rafała Koschanego (tekst anglojęzyczny) – przybliżających współczesne rozumienie zaświatów. O dwóch różnych doświadczeniach śmierci piszą Tomasz Stawiszyński, poruszający zagadnienie samobójstwa, oraz ks. Antoni Bartoszek, analizujący problem śmierci dziecka, a także Agnieszka Kaczmarek, przedstawiająca postawę wobec śmierci afirmowaną przez Susan Sontag.

Pomimo różnorodności metodologicznej, jak i podejmowanych problemów „wokół śmierci”, wszystkie teksty łączy wezwanie do przerwania milczenia o śmierci, wyzbycia się lęku mówienia o niej. Koniecznym bowiem wydaje się oddalenie niemej tabuizacji, która w coraz szybszym, nowoczesnym, a jednocześnie technicznie zapośredniczonym społeczeństwie, problem śmierci pomija i marginalizuje.

Szczególne podziękowania należy skierować do Pani Marii Szczeklik, żony zmarłego 3 lutego 2012 roku Andrzeja Szczeklika, wybitnego lekarza,

filozofa, humanisty. Dzięki jej uprzejmości, rozważania podjęte w niniejszym tomie inkrustowane są fragmentami książki o przekornym względem podejmowanych w niniejszym tomie tytule *Nieśmiertelność*², wydanej już po śmierci Autora. Ten retoryczny zabieg pozwala czytelnikowi po raz kolejny przypomnieć i silniej uzmysławić, iż to nie do śmierci należy ostatnie zdanie i nie ona jest końcem ludzkiego życia.

Redaktorki tomu

² A. Szczeklik, *Nieśmiertelność. Prometejski sen medycyny*, Znak, Kraków 2012.